

ТЕРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАВОНАСТУПНИЦТВА УЧАСНИКА ГОСПОДАРЬСЬКОГО ТОВАРИСТВА

КУРІНСЬКИЙ Олександр Георгійович - аспірант Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого Міжрегіональної академії управління персоналом

УДК 346.54

Стаття посвячена аналізу положень законодавства, регулюючого питання правонаступництва учасника господарського товариства. Освітлено непослідовність правового регулювання вказаних питань та пропонується шляхи та напрямки удосконалення положень законодавства.

Ключевые слова: субъект хозяйствования, корпоративные права, правонаступничество, наследование, хозяйственное общество, доля в уставном капитале, пай.

Постановка проблеми у загальному вигляді

Відповідно до частини 4 статті 41 Конституції України [1] ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним. Одним із механізмів набуття права власності є правонаступництво.

Аналіз судової та правозастосовної практики свідчить, що правонаступництво учасника господарського товариства тривалий час викликало складнощі у питаннях набуття права власності на частку у статутному капіталі господарського товариства, і, як наслідок, набуття корпоративних прав.

Законодавчі зміни, що відбулись із прийняттям Закону України "Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю" в аспекті правонаступництва учасника господарського товариства, намітили, на нашу думку, позитивну та якісну динаміку у правовому регулюванні зазначених питань.

Але аналіз чинного законодавства свідчить про непослідовність законодавчих змін, оскільки питання правонаступництва учасника господарських товариств різних видів залишаються або взагалі нерегульовані, або регулюються застарілими нормами, які потребують дослідженню, аналізу та вдосконаленню. Також залишається невирішеною на законодавчому рівні значна кількість питань, що виникають при правонаступництві учасника господарського товариства.

Враховуючи викладене, вдосконалення законодавства, що регулює правонаступництво учасника господарських товариств та впровадження дієвих законодавчих механізмів правонаступництва, охорона прав та законних інтересів учасників господарських товариств є домінуючою тенденцією в розвитку сучасних ринкових відносин.

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

Метою представленої статті є дослідження законодавства, що регулює питання правонаступництва учасника господарського товариства, визначення недоліків правового регулювання, що надасть змогу виявити прогалини у законодавстві та закласти у чинне законодавство такі норми правового регулювання, які здатні забезпечити дієві механізми переходу прав власності на корпоративні паї (частки) господарських товариств. Зазначені інновації будуть створюю-

вати більш сприятливі умови для розвитку підприємництва і добросовісної конкуренції в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини та положення законодавства, які регулюють питання правонаступництва учасника господарського товариства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми

Дослідженню питань правонаступництва учасника господарського товариства приділено чимало уваги науковців у юридичній літературі. До них, зокрема можна віднести праці: Смітюха А.В., Симоняна Ю.Ю., Кравчука В.М., Сазонова В.В., Бутрин Н.С., Кравченка С.С., Саркунової І.Б., Рабовської С.Я., Сурженко О.А., Оцел В.Г. У зазначених працях аналізуються питання правонаступництва та переходу прав власності на частку у статутному капіталі господарського товариства.

Однак низка питань, пов'язаних із правонаступництвом учасника господарського товариства, перехід корпоративних прав внаслідок правонаступництва потребують більш глибокого аналізу, дослідження та уваги.

Виклад основного матеріалу дослідження і обґрунтування отриманих наукових результатів

17 червня 2018 року набув чинності Закон України “Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю” (далі – Закон) [2].

Серед інших новел та змін Закону звертає на себе увагу еволюція законодавства, що регулює питання переходу частки до правонаступника (спадкоємця) учасника товариства.

Так, частина 1 статті 23 Закону закріплює, що у разі смерті або припинення учасника товариства його частка переходить до його спадкоємця чи правонаступника без згоди учасників товариства.

Таким чином, тепер спадкування частки учасника товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою

відповідальністю не потребує окремої згоди співзасновників.

Але потребує згоди самого правонаступника, оскільки частина 2 статті 23 Закону закріплює, що у смерті, оголошення судом безвісно відсутнім або померлим учасника - фізичної особи чи припинення учасника - юридичної особи, частка якого у статутному капіталі товариства становить менше 50 відсотків, та якщо протягом року з дня закінчення строку для прийняття спадщини, встановленого законодавством, спадкоємці (правонаступники) такого учасника не подали заяву про вступ до товариства відповідно до закону, товариство може виключити учасника з товариства.

Попереднім законодавством питання переходу частки до правонаступника (спадкоємця) учасника товариства було врегульоване Законом України “Про господарські товариства” [3]. (далі – ЗУ “Про господарські товариства”).

Частина 1 статті 55 ЗУ “Про господарські товариства” до набрання чинності Закону передбачала, що при реорганізації юридичної особи, учасника товариства, або у зв'язку із смертю громадянина, учасника товариства, правонаступники (спадкоємці) мають переважне право вступу до цього товариства.

Частина 2 статті 55 ЗУ “Про господарські товариства” до набрання чинності Закону передбачала, що при відмові правонаступника (спадкоємця) від вступу до товариства з обмеженою відповідальністю або *відмові товариства у прийнятті до нього правонаступника (спадкоємця)* йому видається у грошовій або натуральній формі частка у майні, яка належала реорганізованій або ліквідованій юридичній особі (спадкодавцю), вартість якої визначається на день реорганізації або ліквідації (смерті) учасника. У цих випадках розмір статутного капіталу товариства підлягає зменшенню.

Як справедливо зазначила Рабовська С.Я. корпоративні права померлого учасника корпоративного підприємства у вигляді участі в товаристві за загальним правилом не успадковуються, але вони можуть входити до складу спадщини (...) [4, С. 13]. Спадкування здійснюється тільки щодо майнових

прав спадкодавця, а відносно немайнових прав спадкодавця можна говорити про правонаступництво, як більш широке поняття [4, С. 4.].

Аналогічний підхід також закріпився в судовій практиці.

Так, Верховний суд у Постанові від 13 листопада 2018 року по справі №910/605/18 [5] зазначив: право участі у ТОВ або ТДВ є особистим немайновим правом, а отже, автоматичного набуття статусу учасника товариства у зв'язку з набуттям третьою особою права власності на частку в статутному капіталі не відбувається.

Право безпосередньої участі у ТОВ або ТДВ третя особа набуває тільки з моменту вступу до товариства.

У Постанові від 24 жовтня 2018 року по справі № 911/3773/17 [6] Верховний суд зазначив: набуття права власності на частку в статутному капіталі надає третій особі право на вступ до товариства з обмеженою відповідальністю.

Право участі у товаристві з обмеженою відповідальністю є особистим немайновим правом, яке третя особа набуває лише з моменту вступу до товариства, що відбувається одночасно з прийняттям відповідного рішення загальними зборами товариства.

Закон не пов'язує момент виникнення права участі у товаристві з обмеженою відповідальністю з моментом державної реєстрації відповідних змін у складі учасників товариства з обмеженою відповідальністю.

Відповідно до частини 1 статті 167 Господарського кодексу України корпоративні права - це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) цієї організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Таким чином, корпоративні права є похідними від права власності на частку у статутному капіталі (майні) господарської організації. Отже, внаслідок правонаступництва відбувається перехід права власнос-

ті на частку у статутному капіталі (майні) господарської організації. І, як наслідок, правонаступник набуває правомочності на участь в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) цієї організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Однак з прийняттям Закону вирішення питання щодо набуття корпоративних прав віднесено лише на розсуд правонаступника і не ставиться в залежність від волі інших учасників господарського товариства.

Такий підхід, на нашу думку, є цілком обгрунтований. Він дозволяє уникнути зловживань з боку учасників господарського товариства та дозволяє правонаступнику самостійно набувати та реалізовувати корпоративні права.

Однак, слід відмітити певну непослідовність законодавця.

Аналіз спеціальних законів, що регламентують діяльність окремих видів господарських товариств, свідчить, що питання правонаступництва учасника цих господарських товариств не знайшли свого подальшого розвитку.

Так, частина 3 статті 69 ЗУ “Про господарські товариства” передбачає, що при реорганізації юридичної особи, учасника повного товариства, або смерті громадянина, учасника повного товариства, правонаступник (спадкоємець) має переважне право вступу до товариства за згодою решти учасників.

Аналогічні правила правонаступництва застосовуються й щодо командитного товариства (стаття 77 ЗУ “Про господарські товариства”).

Залишення законодавцем таких застарілих механізмів правового регулювання зазначених питань є необгрунтованим.

Аналіз Закону України “Про акціонерні товариства” [10] (далі – ЗУ “Про акціонерні товариства”) свідчить, що окремі питання особливостей правонаступництва акціонера знайшли своє закріплення.

Зокрема, частиною 7 статті 7 ЗУ “Про акціонерні товариства” передбачено, що переважне право акціонерів приватного то-

вариства не поширюється на випадки переходу права власності на цінні папери цього товариства в результаті їх спадкування чи правонаступництва.

Інші питання, що обумовлені правонаступництвом залишилися поза межами спеціального регулювання.

Акції є цінними паперами, які включаються до загальної спадкової маси та спадкуються на загальних підставах. Тобто без отримання згоди інших акціонерів шляхом переоформлення права власності на акції зі спадкодавця на спадкоємців.

Потребує вдосконалення законодавство, що регламентує правонаступництво окремих видів приватних підприємств.

Так, глава 11 Господарського кодексу України (далі – ГК України) [7] передбачає наступні види приватних підприємств:

- 1) приватні підприємства;
- 2) фермерське господарство;
- 3) сільськогосподарський кооператив, сільськогосподарське кооперативне об'єднання;
- 4) підприємство з іноземними інвестиціями;
- 5) іноземне підприємство.

Звернемо увагу на перші дві форми приватних підприємств.

Відповідно до частини 1 статті 113 ГК України приватним підприємством визнається підприємство, що діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства та його (їх) праці чи з використанням найманої праці. Приватним є також підприємство, що діє на основі приватної власності суб'єкта господарювання - юридичної особи.

Наразі в Україні є можливим зареєструвати юридичну особу з організаційно-правовою формою приватне підприємство.

Натомість, детальної регламентації діяльності приватного підприємства законодавство України не містить.

Але в контексті нашого дослідження звертає на себе увагу положення частини 3 статті 113 ГК України, із положень якої ми можемо зробити висновок, що приватне підприємство може мати статутний капітал, а учасники приватного підприємства можуть мати у цьому статутному капіталі частку.

Питання правонаступництва учасника приватного підприємства окремо не врегульовані. Відповідно, їх необхідно вирішувати, керуючись загальними нормами права, що, на нашу думку, не у повній мірі відповідає потребам учасників господарських правовідносин.

На відміну від приватного підприємства, питання створення та діяльності фермерське господарство врегульоване окремим законом.

Частина 1 статті 23 Закону України “Про фермерське господарство” [8] (далі – ЗУ “Про фермерське господарство”) відносить питання правонаступництва до інституту спадкування. І це, напевно, є цілком обґрунтованим, оскільки відповідно до частини 2 статті 1 ЗУ “Про фермерське господарство” фермерське господарство може бути створене одним громадянином України або кількома громадянами України, які є родичами або членами сім'ї, відповідно до закону.

При цьому законом ототожнюються поняття фермерського господарства та цілісного майнового комплексу (його частини).

Частина 2 статті 23 ЗУ “Про фермерське господарство” передбачає, що якщо фермерське господарство успадковується двома або більше спадкоємцями, то земельна ділянка поділу не підлягає, якщо в результаті її поділу утвориться хоча б одна земельна ділянка менше мінімального розміру, встановленого для цього регіону.

У контексті аналізу зазначених норм, очевидно є необхідність їх вдосконалення.

Фермерське господарство має власний складений капітал, який формується за рахунок внесків засновників фермерського господарства, які є родичами або членами сім'ї (ч. 2 ст. 1 “Про фермерське господарство”).

Таким чином, можна впевнено стверджувати, що члени фермерського господарства є носіями корпоративних прав, які обумовлені правом власності на їх частку у складеному капіталі. Однак, спеціальний закон потребує більш детальної регламентації питання правонаступництва (спадкування).

Розглянемо окремо підприємства колективної власності.

Відповідно до статті 2 Закону України “Про кооперацію” [9] (далі – ЗУ “Про кооперацію”) кооператив - юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об’єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування.

Членами кооперативу можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, юридичні особи України та іноземних держав, що діють через своїх представників, які внесли вступний внесок та пай у розмірах, визначених статутом кооперативу, додержуються вимог статуту і користуються правом ухвального голосу (стаття 10 ЗУ “Про кооперацію”).

Стаття 13 ЗУ “Про кооперацію” передбачає, що членство в кооперативі припиняється, зокрема, у разі смерті члена кооперативу - фізичної особи та ліквідації члена кооперативу - юридичної особи.

Частина 4 статті 98 Господарського кодексу України не передбачає припинення членства в кооперативі ліквідацію члена кооперативу-юридичної особи

Відповідно до частини 4 статті 21 ЗУ “Про кооперацію” передбачено, що право власності членів кооперативу - фізичних осіб на свою загальну частку успадковується.

Питання правонаступництва юридичних осіб – членів кооперативу взагалі залишається не вирішеним.

Звертає на себе увагу, що правонаступники членів кооперативу перебувають у залежності від органів управління кооперативу. Закон не передбачає навіть їх переважного права на вступ до кооперативу.

Аналіз статей 101 та 102 ГК України дає підстави дійти висновків, що право власності на пай обумовлює у члена кооперативу наявність відповідних корпоративних прав.

Підсумовуючи викладене, можливо зробити декілька висновків.

1. Відсутність нормативного регулювання правонаступництва члена кооперативу, обумовлює вирішення цих питань на підставі загальних інститутів цивільного та господарського права, що породжує стан право-

вої невизначеності, ускладнює процес правонаступництва та створює передумови для зловживань з боку учасників господарських правовідносин.

2. Питання правонаступництва учасника господарського товариства повинно бути уніфіковане та надавати учасникам господарських правовідносин рівні можливості.

3. Питання правонаступництва учасників господарських товариств потребують дослідження та подальшого розвитку.

4. Правонаступництва учасників господарських товариств не обмежується лише питанням оформлення прав. Оскільки сучасні механізми правонаступництва обумовлюють, зокрема, необхідність тимчасового управління корпоративними правами або навіть господарським товариством.

Так, процес правонаступництва юридичних осіб та спадкування є тривалим. Не виключаються спори між спадкоємцями та корпоративні спори. Весь цей час вищий орган управління господарського товариства позбавлений можливості здійснювати свої повноваження через відсутність кворуму. Трапляються випадки, коли засновником та директором є одна особа. У разі її смерті господарське товариство позбавляється органів управління мінімум на шість місяців, що призводить до його фактичного занепаду внаслідок невиконання господарських зобов’язань.

Зазначене обумовлює запровадження інституту тимчасового управління корпоративними правами.

Ці повноваження на законодавчому рівні можна делегувати органам державної влади або органам місцевого самоврядування із певними обмеженнями.

Але більш раціональним виглядає можливість запровадити механізм залучення за рішенням суду арбітражного керуючого, який буде здійснювати управління підприємством або корпоративними правами до вирішення питань правонаступництва учасників господарського товариства.

Це питання, безумовно, потребує більш глибокого дослідження.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу положень законодавства, яке регулює питання правонаступництва учасника господарського товариства. Висвітлюється непослідовність правового регулювання зазначених питань та пропонуються шляхи та напрямки вдосконалення положень законодавства.

Ключові слова: суб'єкт господарювання, корпоративні права, правонаступництво, спадкування, господарське товариство, частка у статутному капіталі, пай.

Література

1. Конституція України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/conv>.
2. Закон України “Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю”// Відомості Верховної Ради України від 30.03.2018 — 2018 р., № 13, стор. 5, стаття 69.
3. Закон України “Про господарські товариства” [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text>.
4. Рабовська С.Я. Спадкування прав засновника (учасника) корпоративного підприємства: Автореферат дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2007. — С. 4.
5. Постанова Верховного Суду від 13 листопада 2018 року по справі №910/605/18//

SUMMARY

The article is devoted to the analysis of the provisions of the legislation governing the issues of legal succession of a participant in a business company. The inconsistency of the legal regulation of these issues is highlighted and the ways and directions of improving the provisions of the legislation are proposed.

Key words: business activities, corporate rights, legal succession, inheritance, business company, share in the authorized capital, share.

Єдиний державний реєстр судових рішень: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77821192>.

6. Постанова Верховного Суду від від 24 жовтня 2018 року по справі № 911/3773/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77431908>.

7. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.

8. Закон України “Про фермерське господарство” [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text>.

9. Закон України “Про кооперацію” [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text>.

10. Закон України “Про акціонерні товариства” [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#Text>.